Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju politologije (povodom 80. godišnjice života i 40 godina naučnoistraživačkog rada): Jubilej

Cvitković, Ivan

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/849

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2025.221.02

DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA IZUČAVANJU I OBILJEŽAVANJU DEŠAVANJA IZ HISTORIJE BOSNE I HERCEGOVINE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Dženan Dautović
viši kustos
Zavičajni muzej Travnik
vanjski saradnik doc. dr.
Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet
dzenandautovic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7858-3977

ANU BiH AHY BAX

Apstrakt: Rad je posvećen jednoj obimom možda sporednoj niši akademskog djelovanja prof. dr. Mirka Pejanovića, koja je, međutim, prema svim pokazateljima, njemu bila jako važna, i u profesionalnom i u aktivističkom djelovanju. Cilj je da se identificiraju i proanaliziraju svi oblici doprinosa akademika Pejanovića proučavanju historije Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, ali i da se osvijetle i drugi oblici njegovanja antifašističke baštine, koji akademika svrstavaju u red onih angažiranih intelektualaca koji svojim djelovanjem kako podsjećaju zajednicu na dobre i loše aspekte njenog razvoja, tako i svojim primjerom pokazuju kako treba biti i društveno aktivan u toj istoj zajednici.

Ključne riječi: akademik Mirko Pejanović, Drugi svjetski rat, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, narodno-oslobodilački odbori, antifašizam, državnost

Kao politolog po struci i obrazovanju, akademik prof. dr. Mirko Pejanović prije svega se bavio temama iz opsega društvenih nauka, tj. procesima aktuelnim u modernom vremenu u kojem je i sam živio i djelovao. To se najbolje može vidjeti iz akademikove bibliografije. Međutim, kako iz profesionalnih razloga – u potrazi

za historijskim korijenima društvenih procesa koje je istraživao, tako i iz privatnih razloga – posvećenosti očuvanju sjećanja i tekovina antifašističke baštine Bosne i Hercegovine, akademik se neminovno morao doticati i tema istraživanja približnijih humanističkim naukama, konkretnije historiji, a posebno historiji Drugog svjetskog rata. Sasvim logično, ti susreti su se dešavali u okviru širih tema, pogotovo dviju koje su obilježile znatnu karijeru akademika Pejanovića – proučavanja lokalnih samoupravnih zajednica i proučavanja historijata državnosti naše zemlje.

Kako je već spomenuto, jedno od najvažnijih analitičkih područja u akademskoj karijeri dr. Mirka Pejanovića bilo je istraživanje organa lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini tokom 20. stoljeća. Tema je to u kojoj je ostavio mnogo napisanih stranica, ali i koju je doslovno etablirao kao zasebnu znanstvenu poddisciplinu u okviru politologije, posebno osnivanjem Centra za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2020. godine, u okviru Odjeljenja društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBiH). O cjelokupnom istraživanju ove teme će sigurno meritorniji nešto više napisati u ovom Zborniku, nama je ona važna zbog akademikovog sagledavanja historijskog razvoja lokalnih samouprava na području Bosne i Hercegovine, koje se tokom Drugog svjetskog rata manifestiraju u pojavnosti narodnooslobodilačkih odbora (NOO). Ove se analize mogu pronaći u brojnim akademikovim radovima, a mi smo se poslužili jednim od najsvježijih (Pejanović, 2014). Poznati *Fočanski propisi* iz februara 1942. pravno su regulisali formiranje, ustrojstvo i rad NOO, koji su definirani kao privremeni organi narodne vlasti na teritoriji oslobođenoj od tiranije Nezavisne Države Hrvatske, ili pak od okupacije njemačkih i italijanskih trupa. Kako je naglašeno, osnovni "ciljevi za osnivanje NOO ogledaju se u tome da oni služe vršenju vlasti od samog naroda i za interese naroda te da doprinesu aktiviranju naroda za učešće u narodnooslobodilačkoj borbi za oslobođenje zemlje od okupatora" (Pejanović, 2014: 44). Pored *Fočanskih*, prof. Pejanović naglašava značaj i *Septembarskih* ili *Krajiških propisa* donesenih 26. 9. 1942. godine, kojima je odlučeno da NOO-i iz statusa privremenosti prerastu u stalne organe vlasti. Kako se obujam oslobođene teritorije u tom vremenu stalno mijenjao, tako su se mijenjali i broj te nazivi NOO, no jako brzo su dosegnuli količinu od preko 1.000, što seoskih, što opštinskih, sreskih ili oblasnih NOO. Ova mreža je postala temelj budućeg demokratskog uređenja Jugoslavije. U radu se jasno identificiraju tri osnovne skupine zadataka koje su NOO imali: osiguranje legitimiteta za vršenje vlasti, uz otvorenost i transparentnost prema narodu od svog početka, uključujući i žene koje su imale jednaka kako aktivna tako i pasivna biračka prava; rješavanje privrednih, zdravstvenih, kulturno-prosvjetnih i tehničko-saobraćajnih pitanja; obezbjeđenje lične i imovinske sigurnosti. Iz predočenih analiza vidljiv je jedan od najvećih fenomena Narodnooslobodilačke borbe – u izuzetno teškim uslovima, kada su protiv sebe imali daleko nadmoćnijeg protivnika, kojem su pomagali brojni domaći izdajnici i kolaboracionisti, bez bilo kakve stabilnosti, sigurnosti, pa i upitne prehrane i očuvanja života, njeno vodstvo

je bilo toliko samouvjereno da je već tada počelo da razmišlja o uređenju vlasti nakon konačne pobjede, koja je pogotovo 1942. godine bila sve samo ne izvjesna.

Prilikom sagledavanja mikroprimjera ustavnopravnog položaja Sarajeva, akademik Pejanović također sagledava dešavanja iz Drugog svjetskog rata u ovom gradu kao jednu inicijalnu kapislu za njegov razvoj u kasnijem vremenu. Velika stradanja civilnog stanovništva, izuzetno organizirana mreža "ilegalnog" otpora teroru ustaške vlasti, doprinos građana Sarajeva formiranju i popunjavanju partizanskih odreda i bataljona te finalna organizacija Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a, na kojoj je formirana Prva narodna vlada Federalne Bosne i Hercegovine, sve su kratke epizode za siže antifašističke historije najvažnijeg bosanskohercegovačkog grada (Pejanović, 2023: 212).

Naredna velika tema akademskog opusa dr. Pejanovića svakako je proučavanje državnosti naše zemlje. Bibliografija nam ponovo govori koliko je vremena i truda uložio u njeno istraživanje. Dio ovih istraživanja, povezanih s prilikama iz perioda 1941–1945, svakako se odnosi prije svega na pitanja tri zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH).[1] Prvo i Drugo zasjedanje je obrađeno veoma sustavno u smislu opisa priprema, historijskog konteksta, najvažnijih rasprava i opisa značaja donesenih dokumenata. Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a je kasnije dobilo i svoju posebnu raspravu (Pejanović, 2020). Budući da je na ovom zasjedanju osnovana i prva narodna vlada Bosne i Hercegovine, ovdje su dodatno istražene i zakonske osnove po kojima je ona formirana, te programska koncepcija njenog rada. U zaključku je rečeno: "Izgradnja demokratske vlasti u Bosni i Hercegovini odvijala se uporedo s izgradnjom organa vlasti Demokratske Federativne Jugoslavije. (...) Ukupan rad na izgradnji demokratske narodne vlasti u Federalnoj Bosni i Hercegovini omogućio je da se formira prva Narodna vlada BiH. (…) Obrazovanje Prve narodne vlade označilo je historijski put dalje izgradnje državnosti Bosne i Hercegovine kao federalne državne jedinice unutar Demokratske Federativne Jugoslavije" (Pejanović, 2021a: 65-67). Istraživanje državnosti Bosne i Hercegovine i uloge dešavanja tokom Drugog svjetskog rata u tom procesu akademik Pejanović je dodatno osvježio i proširio u članku iz Zbornika radova posvećenog upravo ovoj temi u izdanju ANUBiH:

> Sa idejom ZAVNOBiH-a pronađen je model političke organizacije multietničkog bosanskohercegovačkog društva. Postoji viševjekovni historijski kontinuitet zajedničkog življenja naroda izmiješanog na cijelom prostoru. Svoj državni život bosanskohercegovački građani, uzeti kao demos, organizuju na principu ravnopravnosti naroda u smislu razvoja nacionalnog i kulturnog identiteta svakog naroda pojedinačno i svih zajedno. Na ovoj osnovi je oblikovana institucionalna državnost Bosne i

[1] Zaokružena i sumirana razmišljanja o ovim dešavanjima ponuđena su u: Pejanović, 2019; 2021a: 27-50.

> Hercegovine na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu 1944. godine. (Pejanović, 2024a: 54).

Poseban angažman je prikazao akademik Pejanović prilikom organizacije obilježavanja godišnjice boravka Vrhovnog štaba NOVJ i Josipa Broza Tita na području općine Kladanj u naselju Plahovići, pri čemu su sigurno važnu ulogu igrali i lokalpatriotski osjećaji, budući da su njegovi rodni Matijevići udaljeni od Plahovića tek 12-ak kilometara zračnom linijom. Zajedno s predstavnicima SABNOR-a Tuzlanskog kantona učestvovao je u dogovorima s općinskim vlastima oko zahtjevne organizacije jednog naučnog skupa u samom Kladnju, te posebnoj organizaciji tradicionalne manifestacije narodnog okupljanja u Titovoj pećini u Plahovićima. Konferencija je održana 30. juna 2023. godine, a godinu dana kasnije objavljen je Zbornik radova s Konferencije, pod uredništvom prof. dr. Rasima Muratovića (Muratović, 2024) s 14 stručnih i naučnih tekstova. Ovaj Zbornik otvara upravo tekst prof. Pejanovića (Pejanović, 2024b), kojim nastavlja i produbljuje svoja istraživanja historijata državnosti Bosne i Hercegovine, s posebnim fokusom na značaj dešavanja iz Drugog svjetskog rata u tom procesu, specifično godinu 1943. i niz događaja koji su preokrenuli kako tok NOB-a, tako i restauraciju bosanskohercegovačke državnosti, te prije svega ulogu Josipa Broza Tita, koji je podstakao vodstvo Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu (Rodoljub Čolaković i Avdo Humo) da krenu u formiranje Zemaljskog antifašističkog vijeća, a zatim podržao njihove argumente u sporu s Komisijom o konstituisanju Jugoslavije (Milovan Đilas, Moša Pijade, Sreten Žujović) o statusu Bosne i Hercegovine u budućem ustrojstvu nove države, *de facto* presudivši da ona dobije status Republike ravnopravne Srbiji i Hrvatskoj, a ne autonomne pokrajine. Uslijedio je i naredni korak, tj. organizacija prvog Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja u Mrkonjić-Gradu 25. 11. 1943, s kojeg su u tekstu posebno analizirani govori Ivana Ribara, Rodoljuba Čolakovića, Osmana Karabegovića, Hamdije Ćemerlića i Avde Hume. Ova presudna uloga Tita u obnovi bosanskohercegovačke državnosti, koja je zapravo utemeljila povoljne pravne okolnosti za posljedičnu nezavisnost nakon raspada Jugoslavije u 1990-im godinama, privukla je pažnju akademika Pejanovića i ranije (Pejanović, 2013; 2017). Utvrdio je nekoliko izuzetno važnih segmenata Titovog doprinosa obnovi bosanske državnosti: viziju zasnovanu na tri ideje – ideji nacionalne slobode, ideji nacionalne ravnopravnosti i ideji o napretku u socijalnom razvoju. Na osnovu ovog idejnog obrasca pronađena je pokretačka snaga antifašističkog pokreta na prostoru Bosne i Hercegovine, realizirana na tri zasjedanja ZAVNOBiH-a i dva zasjedanja AVNOJ-a na njenoj teritoriji. Spomenutu organsku povezanost ZAVNOBiH-a s nezavisnom Bosnom i Hercegovinom istakao je i u analizi Referenduma o nezavisnosti iz 1992. godine:

> U tim uslovima, Skupština Republike Bosne i Hercegovine kao najviši organ vlasti započinje raspravu o pronalaženju demokratskog rješenja državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine u budućnosti. Pri tome se pošlo od

> historijski dostignutog razvoja državnosti u miru, unutar jugoslovenske federacije. Republika Bosna i Hercegovina je kao i druge jugoslovenske republike razvila svoju državnost do visokog stupnja samostalnosti. U datim historijskim okolnostima Bosna i Hercegovina u svome Parlamentu oblikuje političku opciju u pogledu njene državnosti po kojoj će Bosna i Hercegovina ići u viši nivo državnosti. To je suveren i nezavisan državno-pravni status koji uključuje međunarodno priznanje integriteta i suvereniteta. (Pejanović, 2021b: 285).

Veliki doprinos organizaciji i obilježavanju značajnih datuma iz antifašističke prošlosti akademik Pejanović je imao i u ulozi predsjednika Naučnog odbora manifestacije "Meokrnje – simbol borbe protiv fašizma". Agilne travničke organizacije Saveza antifašista i boraca NOR-a Srednjobosanskog kantona/Kantona Središnja Bosna i Organizacija demobilisanih boraca odbrambenooslobodilačkog rata 1992–1995. Srednja Bosna, na čelu s Amelom Lolić i Nevzudinom Vihrićem, tri godine zaredom su organizirale naučne konferencije na kojima je učešće uzelo mnogo eminentnih imena iz akademskih krugova naše zemlje, u čijem je angažmanu veliku ulogu igrao upravo autoritet i lični angažman prof. dr. Pejanovića. Osim toga, izlaganja s prve dvije konferencije su ukoričena u prigodne Zbornike radova, a treći se trenutno priprema. Akademik Pejanović je bio i urednik Zbornika radova iz 2023. godine (Pejanović / Dautović, 2024) u kojem je objavljeno jedanaest naučnih i stručnih radova.

Umjesto zaključka

Političko djelovanje prof. dr. Mirka Pejanovića poznato je manje-više svim stanovnicima Bosne i Hercegovine. Njegovo uključivanje u Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine jedan je od poteza s dalekosežno gledano najpozitivnijim odjecima na razvoj odnosa evropske i svjetske javnosti prema Bosni i Hercegovini i ratnim dešavanjima u njoj. Akademsko djelovanje prof. dr. Mirka Pejanovića poznato je pak daleko manjem krugu ljudi, prije svega brojnim generacijama studenata koje je podučavao i uvodio u svijet visokog obrazovanja, te drugim akademskim radnicima koji su koristili njegova brojna istraživanja i druge rezultate akademskog rada. U ovom prilogu smo sagledali jedan još manje poznati segment akademikovog djelovanja, no onaj po kojem je poznat u krugu historičara i drugih pojedinaca koji baštine tekovine antifašizma u današnjem bosanskohercegovačkom društvu. Svojim višestranim djelovanjem akademik Mirko Pejanović je jasno demonstrirao da praktično djelovanje na polju primijenjene politike zasnovane na osnovama demokratskog života i odbijanja povlačenja pred uskrsnulim fašističkim duhovima može da ima svoj nastavak i u akademskom te aktivističkom djelovanju. Tako je u liku i djelu akademika Pejanovića otjelotvorena ideja organskog intelektualca koji pozitivno djeluje na svoju društvenu zajednicu, van okvira bilo koje ideologije, koju je Antonio Gramsci u svojim esejima tako dobro opisao.

ANU BiH АНУ БиХ

Literatura

Muratović, Rasim (ur.) (2024) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-A za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) Titova vizija državnosti Bosne i Hercegovine, u: Pejanović, Mirko, *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 23-31.

Pejanović, Mirko (2014) Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću, *Pregled*, god. LV, br. 3, 27-70.

Pejanović, Mirko (2017) Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1946), u: Pekić, Milan (ur.) *Tito i mi: jučer, danas, sutra*, 2. dopunjeno i izmijenjeno izd., SUBNOR BiH, Sarajevo, 131-147.

Pejanović, Mirko (2019) Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine, u: Pašalić Kreso, Adila; Pejanović Mirko; Katz, Vera (ur.) *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka 46/1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 13-32.

Pejanović, Mirko (2020) Obrazovanje Prve narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a predstavlja dovršetak konstitucije državne vlasti federalne Bosne i Hercegovine, u: Simović, Miodrag; Pejanović Mirko; Šehić, Zijad (ur.) *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 43-62.

Pejanović, Mirko (2021a) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021b) Referendum građana Bosne i Hercegovine 1992. godine predstavlja izraz demokratske volje građana za suvereni i nezavisni državno-pravni status Bosne i Hercegovine u historijskom vremenu disolucije SFRJ, u: Bešlija, Sedad (ur.) *Prijelomne godine bosanskohercegovačke prošlosti 2*, Institut za historiju, Sarajevo, 277-295.

Pejanović, Mirko (2023) Ustavno-pravni položaj grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko, *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo, 211-224.

Pejanović, Mirko (2024a) Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, ANUBiH, Sarajevo, 52-67.

Pejanović, Mirko (2024b) Titova koncepcija državnosti Bosne i Hercegovine: od razgovora u Kladnju u julu 1943. sa rukovodstvom PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu do prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, u: Muratović, Rasim (ur.) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-A za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo, 23-38.

Pejanović, Mirko; Dautović, Dženan (ur.) (2023) *Zbornik radova s okruglog stola Meokrnje - simbol borbe protiv fašizma, 22. juli 2022. godine, Travnik*, Savez antifašista i boraca narodno-oslobodilačkog rata Srednjobosanskog kantona / Kantona Središnja Bosna – Organizacija demobilisanih boraca Odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992–1995 Srednja Bosna, Travnik.

ANU BiH
АНУ БиХ

THE CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ TO THE STUDY AND COMMEMORATION OF EVENTS FROM THE HISTORY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN WORLD WAR II

Dženan Dautović
Senior Curator
Native Museum Travnik
External associate, Assoc. Ph.D.
University of Tuzla – Faculty of Philosophy
dzenandautovic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7858-3977

Abstract: The work is dedicated to a niche of the academic work of Prof. Dr. Mirko Pejanović, which may be secondary in scope, but which, according to all indications, was very important to him both in his professional and activist work. The goal is to identify and analyze all forms of academician Pejanović's contribution to the study of the history of Bosnia and Herzegovina in the Second World War, but also to shed light on other forms of nurturing the anti-fascist heritage, which place the academician among those engaged intellectuals who remind the community of the good and bad aspects of its development through their actions, but also show by example how to be socially active in the same community.

Keywords: academician Mirko Pejanović, World War II, National Antifascist Council of the People's Liberation of Bosnia and Herzegovina, People's Liberation Committees, antifascism, statehood